

Értékek átértékelése¹

Csepeli György

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A TANULMÁNY CÉLJA, EREDMÉNYEI

A cikk Nietzsche nyomán az értékek jelenlegi válságáról, a nihilizmus kísértéséről és az új értékek szükségességéről szól. A globális változások kikezdték a régi értékeket, de még nem érlelték meg az új értékeket. Az internet, a mesterséges intelligencia, a migráció, a klímaváltozás, a pénzügyi rendszer elszabadulása a reálgazdaságtól, az egyenlőtlenségek kiéleződése, a civilizációk harca, az igazságtalanságérzésekből táplálkozó kollektív reszsentiment, a fundamentalizmus és a politikai, ideológiai, lelki határok cseppfolyóssá válása kihívás a fiatalok számára, akik a maitól merőben új világban fognak élni. Egy világekorszak ér véget a szemünk láttára. A semmiben magukra maradt embereknek a korábbi emberi létet radikálisan felülmúló magasabb rendű történelmi korszakban kell élniük, melynek az újraértékelt értékek adnak értelmet.

Kulcsszavak: korszakváltás, fenntartható fejlődés, machináció, planetáris idiotizmus, szingularitás

DOI: <https://doi.org/10.15170/MM.2019.53.04.01>

¹ A tanulmány a szerző IV. Fogyasztás Interdiszciplináris Szimpóziumon (PTE KTK, 2019.11.14.) tartott előadása alapján készült.

BEVEZETŐ

Egy kor lényegét az értékei adják, amelyek, mint csillagok az éjszaka sötétjében, irányt mutatnak a korban élő emberek számára, megszabva számukra az élet kívánatos és a nem kívánatos tartományait. Ebből azonban távolról sem következik, hogy a nem kívánatos tartományokba senki sem kíváncsi, s a kívánatos tartományok zsúfolásig megtelnek. Az ember szabad, maga dönt tetteiről, melyek folytán az élet kívánatos vagy nem kívánatos tartományaiiban találja magát.

Nietzsche volt az első, aki a modern ember által megölt Isten után keletkezett iszonytató űrben megérezte, hogy folytathatatlaná vált az emberi élet a Földön, s az embereknek új értékekre lesz szükségük, ha meg akarnak maradni a pályán, amelyre az evolúció lökte őket. A létezés erőműve, mely nyugtalan, örök mozgásban van, önmagát meg akarja sokszorozni, az ellene ható erőket le akarja verni. Ám ha nincs cél, amely az erőnek irányt mutat, akkor a meg elfoglalja a Semmi, mely kikényszeríti a létezés új értelmét (Nietzsche 2002).

KORSZAKVÁLTÁS

Ferenc pápa 2019. december 21-én a római Curia biborosai előtt elmondott beszédében kimondta, hogy a diszruptív változások korszaka véget ért, s amit most átélünk, az korszakváltás. Mint a pápa mondja, „mindez különösen érvényes korunkban, mert az, amit most átélünk, *nem pusztán változások korszaka, hanem korszakváltás*. Olyan időszakban vagyunk tehát, amikor a változások már nem lineárisak, hanem korszakosak; a változások olyan döntéseket jelentenek, amelyek gyorsan átalakítják azt, ahogy élünk, ahogy érintkezünk és kommunikálunk egymással, ahogy a gondolatot formáljuk, ahogy az emberi nemzedékek egymáshoz kapcsolódnak, ahogy a hitet és a tudományt értjük és megéljük. Gyakran előfordul, hogy a változást úgy éljük meg, hogy egyszerűen új ruhát veszünk fel, de a valóságban ugyanolyanok maradunk, mint korábban. Emlékszem a rejtélyes kifejezésre, mely egy híres olasz regényben olvasható: „Ha azt akarjuk, hogy minden úgy maradjon, ahogy van, mindennek meg kell változnia” (Giuseppe Tomasi di Lampedusa: *A párdue*) (Ferenc pápa 2019).

A korszakváltás lényegének megértésében a Victor Turner által kidolgozott „liminalitás” fogalom lehet segítségünkre. Turner szerint a liminalitás a rituális interakció középső szakaszában jelentkező zavaros és a tájékozódást szerfelett megnehezítő átmeneti szakasz, amikor a résztvevők már nem számíthatnak a rítus korábbi szakaszai adta

biztonságra, miközben nem ismerik az új szakaszban elfoglalandó helyüket sem. A liminális szakaszban a résztvevők helye következképpen „a múlt és a jövő közötti küszöb” (Turner 1967).

A hidegháború végét megérezve Warren Bennis és Burt Nanus határozta meg a küszöbön álló új korszak jellemzőit. Négy jellemzőt emeltek ki, melyek külön-külön, s együttvéve még inkább a kétpólusú világ megszűnése okán keletkező előreláthatatlanságra utalnak. A szerzők szerint hidegháborút követő korszakban az embereknek egy változékony, bizonytalan, bonyolult és sokértelmű világgal kell szembenézniük, melyben nincsenek egységesen elfogadott támpontok, viszonyítási pontok, csak egymással versengő értelmezési keretek, pillanatról-pillanatra változó igazodási pontok (Bennis & Nanus 1985).

A négy jellemzőt angolul jelölő szavak (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity) kezdőbetűi alapján létrejött VUCA betűszó a vezetélméleti szakirodalom sztár kifejezésévé vált, de egyre inkább nyilvánvaló, hogy a négy jellemző szerfelett jól használható a természeti és társadalmi világban napjainkban zajló folyamatok elemzésében is (Hankiss 2011).

A *változékonyság* arra utal, hogy a hidegháború végeztével rendkívüli mértékben felgyorsult a változások üteme világban, aminek nyomon követése, megértése hiányában az emberek rosszul vagy egyáltalán nem alkalmazkodnak a változásokhoz. A *bizonytalanság* az előreláthatatlanságra utal, ami a meglepetések melegágya. A *bonyolultság* megnehezíti vagy egyenesen lehetetlenné teszi az egyes változások mögött meghúzódó ok-okozati viszonyok feltárását. A *kétértelműség* a valóság kategóriális leképezésének nehézségére utal, arra, hogy cseppfolyóssá válnak a valóságot reprezentáló kategóriák, elvesztik egyértelmű jelentésüket a szavak. Teret hódítanak a kvantummechanika értelmezési keretei, aminek következtében eltűnőben van a társadalom és a természet közötti hagyományos megkülönböztetés (Rovelli 2019).

A korszakváltás, melyre Ferenc pápa oly lényegre látóan célzott, globális. Nincs olyan pontja a Földnek, ahol az emberek elrejtőzhetnének a VUCA világ elől. A változások okozta problémák külön-külön kezelhetők lennének a modern ész adta lehetőségek révén, de mivel együttesen, nem lineáris sorban következnek be, nem illenek be az Arisztotelész óta követett ok-okozati sémákba. A változások következményeként a korábbi renddel birkózó, kaotikus mozgások jelennek meg a földi világban, melyek mind a káosz, mind a rend jegyeit mutatják. A korszakváltás ebben a „kaordikus” helyzetben zajlik (Jensen 2014).

DIGITALIZÁCIÓ, DATA-FIKÁCIÓ, ÚJ NYILVÁNOSSÁG

Az emberek lakta világ teljességét átfogó és fel-forgató korszakváltás jellegzetessége, hogy a 20. század végén megjelent és a 21. században rohamosan fejlődő infokommunikációs technológia jövőtől a változásokról való tudomás beépül a világ lakóinak tudásközösségébe (Castells 2009). A Föld minden pontján riasztó természeti és társadalmi változások lokálisan aligha orvosolhatóak. A változások kihívásaira csak globálisan lehet és érdemes reagálni, amire az új technológia páratlan lehetőséget nyújt. A Földet behálózó elektronikus kommunikációs tér mindenki számára mindenütt, mindenkor lehetővé teszi az információk adását, vételét, megőrzését és újrahasonosítását. Az új infokommunikációs környezetben minden, ami történik, nyomot hagy maga után, s adatbázisba rendezett információként gazdasági, politikai, kulturális célokra hasznosítható. Új nyilvánosság keletkezik, mely egyaránt lehet átok vagy áldás a demokrácia számára (Heimans & Timms 2018).

Ha az emberiség nem ismeri fel új infokommunikációs technológia által lehetővé vált hálózatos mesterséges intelligencia alkalmazásokban rejlő evolúciós esélyt, akkor a társadalmi és természeti valóság nemkívánatos változásai összeadódnak, és ha a kölcsönhatások nagyon szerencsétlenül jönnek össze, akkor elkerülhetetlen a visszaesés. Szathmáry Eörs szerint ez azt jelenti, hogy "valahol a neolitikum és a középkor közötti állapotba süppednek vissza a megmaradt emberi populációk" (Szathmáry 2019).

TERMÉSZETI VÁLTOZÁSOK

A legszembetűnőbb változás az emberi élet folytatásához szükséges elemi természeti tényezők területén következik be a szemünk láttára. Az emberi tevékenységek összessége mindig is változásokat idézett elő a Föld természeti környezetében, de napjainkra úgy tűnik, hogy az emberi tevékenységek következményeként ijesztő változásokat mutat a légkör, a talaj, a víz, a flóra, a fauna (Bogárdi 1967, Gelencsér 2014).

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK

Nincs pontos modell arról, hogy a Föld természeti erőforrásai mekkora létszámú ember számára képesek biztosítani az életet, melynek értékei kultúráként különböznek egymástól. Azt azonban tudni lehet, hogy ha a kényszeres fogyasztásra sarkalló

kapitalizmus értékeinek térhódítása folytatódik, a Föld erőforrásai nem lesznek elegendők a már most a Földön élő emberek igényeinek kielégítésére, nem beszélve a népesség növekedéséről, aránytalan életkori megoszlásáról, ami várhatóan megsokszorozza a hiányt.

JÁRVÁNYOK, NAGYVÁROSK FENYEGETETTSÉGE

A klímaváltozás merőben megváltoztatja az emberi testre veszélyes kórokozók és paraziták terjedésének pályáit. A túlnépesedés és a természetrombolás miatt egyre több, a vírusok akár évekig tünetmentesen hordozó állapotba kerül a emberekkel. Erre példa a Guineából 2014-ben elindult Ebola járvány, melynek vírusai állatból kerültek az emberi testbe. Az emberi népesség egyre nagyobb része él nagyvárosokban, ami jelentősen korlátozza a lehetőséget, hogy a nagyvárosok lakói a klímaváltozás okán keletkezett negatív következményeket kivédhessék. A múltban nagy városi központok haltak ki a természeti változások okozta negatív következmények miatt. Nincs okunk feltételezni, hogy a mai városi civilizációkat a klímaváltozás következményei megkímélik (Brooks 2019).

MIGRÁCIÓ

Az ember életfőben mozgó csoportokban született (Smith & Szathmáry 1999), a Föld különböző pontjaira vándorló emberi csoportok idővel letelepedtek. Identitásuk részévé lett a terület, melyen éltek, ami nem gátolta meg őket abban, hogy ha a körülmények úgy hozták, új területeket elfoglaljanak, vagy máshova vándoroljanak. A migráció az emberi történelem magától értetődő része. A korunkban zajló migrációs folyamatok újdonsága a tömegesség, amit a bevándorlók által megcélzott társadalmak fenyegetésként élnek át. A mai migrációs folyamatok kiváltó okai messze-menően összefüggnek a korszakváltást előidéző nem lineáris változásokkal. A migránsok java része a gazdasági egyenlőtlenségek okozta hátrányok elől menekülve keresi a jobb élet ígését ott, ahol azt a javakhoz való hozzáférés lehetőségei megvalósíthatóvá teszik. A migránsok másik része a háborúk, az erőszak, a politikai üldözés elől menekülve pusztán életét menti. Legszámosabban a jövőben várhatóan azok a migránsok lesznek, akiket a vízhiány kényszerít lakóhelyük megváltoztatására (Brooks 2019).

GLOBALIS EGYENLŐTLENSÉGEK

A Föld társadalmi egyenlőtlenül részesednek a globális gazdaság által termelt javakban. A Pareto eloszlásnak megfelelően a javak 80%-a a Földön élők 20%-a számára elérhető, míg a Földön élők 80%-a a javak 20%-ával kell beérje. A globális térben való tömeges közlekedés lehetőségének megjelenése, az információk globális hozzáférhetősége, az egyenlőtlenek mediatisztált reprezentációja, a hálózatosodás révén felerősített, kulturális és vallási kategóriák mentén jelentkező reszszentiment óhatatlanul harcra inspirálja a hátrányos helyzetűeket az előnyös helyzetűekkel szemben (Huntington 2003). A migrációs folyamatok következtében a hátrányos és előnyös helyzetű civilizációk nem egyszerűen közel kerültek egymáshoz, hanem egymásba ékelődtek, sajátos partizánharcot indítva egymás ellen, amit a megtámadottak terrorizmusként, a támadók az igazságosság helyreállításaként értelmeznek.

PÉNZÜGYI RENDSZEREK ELSZAKADÁSA A REÁL- GAZDASÁGTÓL

A liberalizáció és dereguláció jelentősen előmozdította a gazdaság globalizációját, de egyidejűleg sérülékennyé és védtelenné tette a reálgazdaság lokális szereplőit a válságokkal szemben. A döntések kicsúsztak a szuverén nemzetállamok kezéből. A piramisjátékokra emlékeztető nemzetközi pénzügyi válságok futótűzként pusztítanak a világon, kiszolgáltva a gyengébb érdekérvényesítőket az erősekkal szemben, akik a kooperáció helyett a versengést választják. Végeredményként azonban a játékelméletből ismert lose-lose kimenet következik be (Andor 2003).

ELITEK TEKINTÉLYVESZTÉSE, POPULIZMUS

A társadalmi média megjelenése alapvetően megváltoztatta a nyilvánosság korábbi működését. Eltűntek a stabil központok, melyek kijelölték a kultivált válóság kereteit, hosszan tartóan rögzítették a közlő és a befogadó szerepeit, világosan meghúzva a határt a befolyásosak és a befolyás nélküliek között. A társadalmi média tartalmainak hatósugarát a felhasználók körei jelölik ki. A befolyásosak és a befolyásoltak közötti határok változó-konyak, a hírnév hirtelen keletkezik, s hirtelen el is

tűnik. Nincs egységes értékrend, melynek mentén meg lehet állapítani az érvényes teljesítményeket, bárki, bármilyen produkcióval híres és befolyásos lehet.

Az elhomályosult társadalmi látásviszonyok megnehezítik a közügyekben való tájékozódást. A közügyekről folytatott társadalmi diskurzusban a komplex és racionális megközelítés helyett a polarizált, leegyszerűsítő érzelmi megközelítés válik uralkodóvá, ami a tömegek lázadásának élére álló a vezetőknek kedvez (Ortega 1932).

MACHINÁCIÓ, LÉTFELEJTÉS

A korszak, melynek végén járunk, a létezők egészére berendezkedő, önmagát totalizáló, számítót-nyilvántartó-ellenőrző hatalmi berendezkedést valósított meg, melynek jelölésére Heidegger a "machináció" kifejezést alkalmazza. A machináció jellemzői a számítás, a szervezés, a gyorsaság, az óriásiasság, amelyek a 20. század tömegtársadalmában, a nemzetiszocializmusban, a kommunizmusban és a fogyasztói kapitalizmusban egyaránt előfordulnak. A machináció lényege az egyén feletti feltétlen hatalom megszerzése és megtartása, a totális ellenőrzés. A megállíthatatlan hatalmi expanziót Heidegger "planetáris idiotizmusként" jellemzi, ahol a "planetáris" a hatalmi működés egész Földre való kiterjeszkedését jelenti, az "idiotizmus" pedig az öncélúságot, az önmagára gerjedést. A planetáris idiotizmus nem más, mint egy önmagára gerjedt hatalmi téboly, mely az egész Földet a maga uralma alá akarja hajtani (Schwendtner 2016).

Heidegger látomását a Föld egészét behálózó infokommunikációs hálózat adta lehetőség kihasználása közel hozta a megvalósuláshoz. A digitalizált és datafikált világ lakói nem bújhatnak el az őket ellenőrző tekintetek előtt, ha akarják, ha nem, az őket kiszolgáló szervezetek önkéntes rabszolgáivá válnak (Zuboff 2019). A machináció örök jelenében eltűnik a múlt, az emberi nagyság, feltehetlenné válik a lét értelmére vonatkozó kérdés.

A korszakot, melynek a végén járunk, a sokértelmű iránti teljes érzéketlenség, a valódi kérdés elutasítása, a végesség iránti teljes tudatlanság, a világ elhomályosulása, az istenek elmenekülése jellemzi, ami együttvéve a lét elfelejtését eredményezi. A létfelejtés nem azt jelenti, hogy az embereknek semmilyen viszonyuk nincs a léthez, hiszen ez lehetetlen volna. A létfelejtés a lét elszenvetésének következménye, amikor az ember pusztán a létezőre fókuszál, elfelejtve az e fókuszálást lehetővé tevő létmegértést.

AZ ÚJ ÉRTÉKEK GENEOLÓGIÁJA

Nietzsche jól látta, hogy a létezés új értelmének kitalálásához nem elég a fennálló értékek kritizálása vagy megsemmisítése. A feladat az értékek átértékelése, ellentétükbe fordítása, a régi értékek kiüresítése. Napjainkra az értékek átértékelésének nietzschei programja aktuálisává vált. A 20. század botrányai soha nem gyógyuló sebet ütöttek az emberiség testén, véget vetettek a hitnek, hogy a világban rend van, mely, ha időnként meg is sérül, újra meg újra helyreáll. Az adottnak és magától értetődőnek vett rend diszruptív változásai megnyitották az utat a Semmibe, ahol az emberi létezés alapvető erői, a szexualitás és az erőszak zabolázatlanul tombolhattak.

Az új korszakba való átlépés feltétele, hogy a machináció által függőségre taszított emberiség felismerje: a planetáris idiotizmus a pusztulásba viszi. A szerfüggő emberek felépülése is csak akkor lehetséges, ha szembesülnek a véggel, amely kikerülhetetlenül bekövetkezik, ha nem tudnak szakítani szenvedélyükkel. A planetáris idiotizmust éltető növekedési téboly az emberiség pusztító szenvedélye, mely függőséget okoz.

A planetáris idiotizmus értékeinek pszichológiai alapja a kollektív és egyéni önzés, a mohóság, a kapzsiság és a bujáság. A minden áron való növekedés értékeit a fenntartható fejlődés ellentétes értékeinek kell leváltaniuk, melyek a jóindulat, a bizalom, a szeretet, a kölcsönösség és a segítségnyújtás. A környezet- és társadalompusztító növekedési tébollyal együtt jár a javak egyenlőtlen megoszlása a világ társadalmi között, mely túl nagy ahhoz, hogy a teljesítménnyel legitimálni lehessen. Következmény a társadalmi kizárás, a szegénység, az éhség, az emberi méltóság semmibevétele, az életfenntartás elemi feltételeihez való hozzáférés hiánya (Bogardi *et al.* 2019).

Az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat 1776-ban már kimondta, hogy „magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőnek teremtett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a Boldogsághoz való törekvése.” A nemzetállami önzés elfelejtésre ítélte ezeket az értékeket, melyek újraértékelése szó szerint véve az egykori megfogalmazás szavait, globális kontextusban történhet. Az új korszakba való átmenet akkor lesz sikeres, ha a Földön maximálisan élő 9 milliárd ember számára megteremtődnek a biztonságosan fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés keretei, melyek

biztosíthatják, hogy minden ember ráléphet a Maslow-féle szükségletpiramis által kijelölt útra, s megvalósíthatja önmagát (Raworth 2017).

Az átértékelt értékek által vezérelt emberi cselekvések hatékonysága a cselekvési teret meghatározó makro-, mezo- és mikrofeltételeken múlik. A cselekvések hatékonyságának makrofeltétele, hogy létrejöhön a Föld egészére kiterjedő, globális tér, melyben a hatalom akarása képes lesz a felejtésre ítélt értékeket újraéleszteni, megtalálván az erőt, mely a planetáris idiotizmus ellen folytatott küzdelemben a fenntartható fejlődés érvényesülését biztosítja.

A létfeljuttatás által sújtott értékek sikeres újraértékelésének mezo szintű feltétele a szabadsághoz, az egyenlőséghez, a boldogság kereséséhez való jog univerzális kiterjesztésért küzdő globális mozgalmak létrejötte, melyek a status quo fenntartásában érdekelt hatalom akarását leváltva szabaddá teszik a teret a fenntartható fejlődést akaró hatalom számára.

VIVERE AUDE!

Az ember evolúciós előnyét biológiailag garantáltan az individuális autonómia adja, melynek univerzális kibontakoztatása nélkül az értékek átértékelésének kísérlete kudarcba fullad. A machináció hatalma alól csak az az ember lesz képes kiszabadulni, aki mer élni.

A fenntartható fejlődés korszakába való átmenet mikrofeltétele, hogy legyenek elegendő számban aktorok, akiknek jelenléte és aktivitása garantálja, hogy az átmenet mezo- és makrofeltételei teljesüljenek. A változás esélye azon múlik, hogy lesznek-e emberek, akik képesek a változtatásra. Az új korszakhoz új emberek kellene. Senki sem születik azonban készen az autonóm életre. A felkészülés hosszú ideig tartó, soktényezős folyamat, melynek szerkezete a digitális korban minden korábbi korhoz képest radikálisan megváltozott. A jövő életre nevelést megnehezíti, hogy a nevelők a múlt foglyai.

Ma még megjósolhatatlan, hogy mit hoz az emberek világába a mesterséges és természetes intelligencia megismerési lehetőségeit egymáshoz kapcsoló szingularitás. Valószínű, hogy a tapasztalati világban egyre kevesebb lesz, amit csak az ember tudhat meg. Az élet gyakorlati területein a hálózatra kapcsolt mesterséges intelligencia megoldások az emberi tudás adta megoldásokhoz képest egyre inkább fölénybe kerülnek. Ami az ember számára marad, az a kreativitás, a kérdésés, a képzelet, az önmegvalósítás, a hit, hogy az emberi életnek van és lesz értelme.

HIVATKOZÁSOK

- Andor L. (2003), *Nemzetek és pénzügyek*, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Bennis, W. and Nanus, B. (1985), *Leader: Strategies for Taking Charge*. N.Y: Harper and Row Publishers.
- Bogárdi J. (1967), *Kevés víz – víz – sok víz*, Budapest: Akadémiai Kiadó
- Bogardi, J. J., Chabay, I. and Kerekes, S. (2019), Uncertainty and Complexity: Scientific challenges in understanding the unsustainable present and preparing the unknown future. In Jensen, J. (Ed.) *Risk, Responsibility, and Resilience. New Strategies in the Labyrinth of Uncertainty. Highlights of the Third European Blue Sky Conference Proceedings*. iASK. 87-101
- Brooks, D. (2019), "Room to move: Climate and Migration in Human History", In Jensen, J. (Ed.): *Risk, Responsibility, and Resilience. New Strategies in the Labyrinth of Uncertainty. Highlights of the Third European Blue Sky Conference Proceedings*. iASK. 53-8
- Castells, M. (2009), *Communication Power*. Oxford University Press
- Ferenc pápa (2019), *Beszéd a Curia vezetőinek*. December 21.
- Gelencsér A. (2014), *Füstbe ment bolygó*. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó
- Hankiss E. (2011), *A bizonytalanság kora*. HVG. November 19.
- Heimans, J. and Timms, H. (2018), *New Power. How Power Works in Our Hyperconnected World and How to Make it Work for You*. New York: Doubleday
- Huntington, S. (1999), *A civilizációk összecsapása és a világtrend kialakulása*. Budapest: Európa
- Jensen, J. (2014), *Globalizáció és új kormányzás*. (Mundus Novus könyvek) MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, Budapest–Érd
- Nietzsche, F. (2002), *A hatalom akarása*. Budapest: Cartophilus
- Ortega y Gasset, J. (2019), *A tömegek lázadása*. Budapest: Helikon
- Raworth, K. (2017), *Doughnut Economics: 7 ways to think like a 21st century economist*. London Chelsea Green Publishing
- Rovelli, C. (2019), *A valóság nem olyan, amilyennek látjuk*, Budapest: Park
- Smith, M., Szathmáry E. (2012), *A földi élet regénye. A földi élet születésétől a nyelv kialakulásáig*. Budapest: Akadémiai Kiadó
DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634541042>
- Schwendtner T. (2016), *Heidegger és a nemzetiszocializmus*, Budapest: L'Harmattan
- Szathmáry E. (2019), „Néhány évtized múlva az általunk ismert civilizáció megszűnhet létezni”, *Index*, 07. 21. Nagy Nikoletta interjúja
- Turner, V. (1967), "Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage", in *The Forest of Symbols*, Ithaca, NY. :Cornell University Press
- Zuboff, S. (2019), *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books

Revaluation of values

THE AIMS OF THE PAPER, MOST IMPORTANT RESULTS

The paper enumerates the most important negative characteristics of the present world order. The co-occurrence of the individual characteristics indicates a change of epoch that can result in regression as well as revival. The key problem raised by the paper is the need of revaluation of values that could result in sustainable development confronting collective egoism to be replaced by values based on reciprocity and universalism.

Keywords: change of epoch, sustainable development, machination, planetary idiotism., singularity